Ariadna Iustina Venera GRIGORE

Consimţământul în contractele translative de proprietate

Editura Hamangiu

CAPITOLUL AL III-LEA. CONSIMŢĂMÂNTUL ÎN CONTRACTUL DE VÂNZARE

Secţiunea 1. Condiţiile necesare pentru formarea consimţământului

Pentru a fi valabil, un contract trebuie să întrunească, potrivit art. 1179 C. civ., următoarele cerințe cumulative: părțile contractante să aibă capacitatea necesară, conform legii, pentru încheierea contractului respectiv, consimțământul acestora să fie valabil și să poarte asupra unui obiect determinat, posibil și licit, iar cauza obligațiilor să fie valabilă.

Prin raportare la natura actului civil generat, consimțământul poate avea două sensuri:

– manifestare de voință provenind de la o singură persoană, efectul juridic fiind crearea unui act unilateral (de exemplu, declarația de acceptare a moștenirii, declarațiile abdicative de drepturi, oferta de a contracta, testamentul etc.);

– acordul de voințe necesar pentru orice contract.

La rândul său, pentru a putea fi considerat valabil, consimțământul trebuie, cumulativ, să îndeplinească anumite condiții: persoana de la care provine să aibă discernământ, iar acesta să fie exteriorizat, să aibă scopul producerii de efecte juridice și să nu fie viciat (Turianu, 2007a; Deak, 2007a; Stoica, 2008).

Un act juridic valabil implică exprimarea consimțământului în mod liber și conștient. Pe cale de consecință, orice alterare care ar interfera în formarea consimțământului va conduce ulterior la anularea acelui act (Cosma, 1969), întrucât actele juridice trebuie privite, măcar la momentul încheierii lor, ca niște constructe voliționale (Reghini, Diaconescu & Vasilescu, 2008).

§1. Discernământul persoanei de la care provine consimţământul

Prezumția existenței discernământului operează față de persoana fizică cu capacitate de exercițiu deplină. Există, însă, incapacități legale de exercițiu (în cazul minorului sub 14 ani, precum și în cazul persoanelor care beneficiază de consiliere judiciară) și incapacități naturale (în cazul lipsei temporare de discernământ cauzate de beție, hipnoză, mânie foarte puternică, somnambulism etc.) (Turianu, 2007a). Prin aceasta, legiuitorul protejează persoanele care nu își pot da seama de urmările faptelor lor (Dogaru, 1986).

Absența discernământului este sancționată cu nulitatea relativă (Turianu, 2007a), însă unii autori (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 2002) consideră că lipsirea de rațiune echivalează cu inexistența voinței juridice, ceea ce ar atrage sancțiunea nulității absolute a actului respectiv.

Determinarea felului nulității aplicabile are importanță în ceea ce privește persoana îndreptățită să invoce nulitatea și termenul de prescripție aplicabil (Turianu, 2007b). Considerăm că absența discernământului, stare de fapt, nu de drept, se sancționează cu nulitatea relativă. Prin art. 7 pct. 64 din Legea nr. 140/2022 (*Anexă legislație*, pct. 112), care a modificat art. 1205 C. civ., s-a renunțat la anulabilitatea contractului încheiat de o persoană în cazul căreia motivele punerii ulterioare sub interdicție existau și erau cunoscute. Astfel, se poate remarca restrângerea sferei anulabilității pentru lipsa discernământului.

Ordinea în care se stabilește felul nulității este formată din trei etape. Astfel, în primul rând se observă dacă legiuitorul a prevăzut o anumită calificare în mod explicit. În cazul în care nu este prevăzută o asemenea calificare, se verifică dacă interesul urmărit este unul de ordine publică, situație în care nulitatea este absolută, sau este de interes privat, caz în care nulitatea este relativă. Dacă nu reiese în mod neîndoielnic nici din lege, se aplică art. 1252 C. civ. care reglementează prezumția de nulitate relativă.

Această instituție, care reprezintă o altă noutate legislativă în domeniu, constituie un reper de seamă în determinarea naturii nulității, în tăcerea legii. În accepțiunea art. 1252 C. civ., prezumția operează în materia nulităților virtuale, pentru că, în principiu, numai în cazul lor natura nulității nu este determinată. După cum este redactat textul de lege, rezultă existența a două condiții independente și alternative de aplicare a acestei prezumții – nedeterminarea naturii nulității (fapt care se referă la o carență legislativă cu privire la felul nulității) și existența unui dubiu referitor la felul nulității (fapt care determină anumite greutăți în stabilirea interesului general sau particular avut în vedere de norma juridică încălcată).

Astfel, se observă că legea nu precizează care este felul nulității în discuție, norma fiind dictată în scopul protejării persoanelor care sunt „afectate" de încheierea contractului, deci interesul este unul de ordine privată.

§2. Exteriorizarea consimţământului

Manifestarea de voință se poate exterioriza expres sau tacit, scris ori verbal, prin gesturi sau fapte relevante. Consimțământul tacit se poate manifesta atât printr-o acțiune, cât și printr-o inacțiune. Astfel, manifestarea tacită a consimțământului poate fi ilustrată conform art. 1240 alin. (2) (*Anexă legislație*, pct. 113) coroborat cu art. 1196 alin. (2) C. civ.

§3. Intenţia generării de efecte juridice

Dorința de a încheia un act juridic nu antrenează automat exercitarea efectivă a acelei voințe prin asumarea unui angajament juridic. Această intenție lipsește dacă se consimte vag, în glumă (*iocandi causa*), cu o „rezervă mintală" (*reservatio mentalis*)

sau sub condiție pur potestativă (*si voluero*) (Cosma, 1969, p. 120; Turianu, 2007a, p. 92; Dogaru, 1986, p. 72).

§4. Nevicierea consimţământului

Vicierea consimțământului nu echivalează cu inexistența sa; acesta există, dar eficacitatea sa este diminuată (Dogaru, 2002). Consimțământul viciat presupune afectarea caracterului conștient al voinței încorporate în actul juridic într-o asemenea măsură încât să poată fi sancționat cu nulitatea relativă (Dogaru, 2002). Doctrina (Ungureanu, 2007, p. 165; Moțiu, 2020, p. 187) a considerat că, terminologic, sintagma „vicii ale voinței" este mai potrivită decât sintagma „vicii de consimțământ", deoarece noțiunea de „voință" este mai amplă decât cea de „consimțământ". Considerăm că sintagma „vicii de consimțământ" este mai corectă, tocmai deoarece consimțământul este parte a voinței juridice și se rezumă la voința exteriorizată.

Proiectul Codului European al Contractelor plasează viciile de consimțământ sub egida cauzelor de anulabilitate a contractului. Printre aceste cauze de anulabilitate prevăzute în respectivul proiect se numără și teama reverențială (McKendrick, 2016), precum și violența morală (Gatt, 2008).

Secţiunea a 2-a. Viciile de consimţământ

§1. Eroarea

1.1. Noţiune şi clasificare

Eroarea este definită drept „cunoștință, idee, părere greșită; ceea ce e greșit; greșeală" (Coteanu, Seche & Seche, 1998, p. 347).

Când una dintre părți se află în eroare asupra unui aspect/unor aspecte la momentul încheierii contractului, consimțământul său este viciat. Pentru a putea fi invocată eroarea ca viciu de consimțământ, aceasta trebuie să fie esențială, iar cealaltă parte să o fi cunoscut ori să fi trebuit să cunoască faptul că elementul asupra căruia poartă eroarea este esențial, conform art. 1207 C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 114). Din prevederile art. 1207 alin. (2), (3) și (4) C. civ. se poate extrage clasificarea erorii în „eroare esențială" și „eroare neesențială", după criteriul gravității sale. În reglementarea Codului civil de la 1864, după gravitatea sa, eroarea era clasificată în „eroare obstacol", „eroare gravă" și „eroare indiferentă" (Boroi & Anghelescu, 2021, p. 216).

Practic, eroarea esențială, astfel cum este reținută în actuala reglementare, acoperă marja de referință atât a erorii obstacol, cât și a erorii grave, cumulându-le sub o singură denumire și simplificând, astfel, clasificarea erorii din punctul de vedere al gravității sale. Așadar, eroarea esențială se referă atât la *error in negotium* și *error in corpore*, cât și la *error in substantiam* și *error in persona*.

Eroarea asupra substanței obiectului convenției poate fi înțeleasă drept o reprezentare greșită a substanței materiale din care a fost confecționat bunul care constituie obiectul contractului (spre exemplu, se crede că un bun este confecționat din aur, când de fapt el este din bronz). Uneori substanța bunului conține însă o valoare care depășește cu mult materialitatea propriu-zisă a acestuia. Este cazul substanței unei opere de artă, care este dată nu atât de materialele întrebuințate în vederea realizării ei, de multe ori banale, ci de valoarea sa artistică apreciată, în unanimitate, în societate (Harosa & Mocanu, 2013).

Doctrina franceză (Malaurie, Aynès & Stoffel-Munck, 2009) a insistat asupra sensurilor pe care le-a cunoscut, în evoluția dreptului, noțiunea „substanță". Pentru început, această noțiune a fost privită obiectiv, ca materie propriu-zisă, concretă din care este confecționat bunul obiect al contractului. Astfel, când cumpărătorul achiziționează sfeșnice din bronz argintat, crezând că sunt din argint masiv, el comite o eroare substanțială care reprezintă viciu de consimțământ, întrucât substanța era înțeleasă, în această etapă, doar ca materie.

Ulterior, substanța s-a „dematerializat" (Malaurie, Aynès & Stoffel-Munck, 2009, p. 265) și a fost privită subiectiv, drept calitate substanțială a bunului ca obiect al contractului. Astfel, într-o vânzare de antichități, pentru cumpărător substanța este reprezentată de calitatea substanțială a obiectului, adică de vechime, de autenticitate, de reala apartenență a bunului cumpărat la epoca istorică pretinsă. În funcție de această calitate substanțială părțile contractează. Obiectele de artă sau de antichitate sunt prezumate a deține calitatea substanțială a autenticității *in abstracto*, în general.

În schimb, dacă obiectul vândut este o copie, vânzătorul poate scăpa de nulitatea vânzării cerută de cumpărătorul aflat în eroare numai dacă dovedește că clientul lui avea știință, în momentul vânzării, despre neautenticitatea obiectului cumpărat.

Pentru ca o calitate substanțială (spre exemplu, vechimea, autenticitatea unei opere de artă) să poată face din eroare o cauză de nulitate, ea trebuie să fie apreciată *in abstracto*. Doar în caz de dol calitatea substanțială este apreciată *in concreto*.

Există o strânsă legătură între obiectul contractului și eroarea substanțială. Spre exemplu, obiectul contractului este catifeaua pentru draperii. Vânzătorul își prezintă corect marfa, insistând asupra calității substanțiale a acesteia: este destinată confecționării draperiilor. Cumpărătorul cunoaște acest aspect și cumpără catifeaua, dar pentru confecționarea rochiilor de damă. El este profesionist în domeniu, este croitor, își asumă, prin urmare, riscul de a cumpăra un material care nu deține calitatea substanțială de care are imperios nevoie. În cazul în care el nu va putea confecționa rochiile dorite, vânzătorul nu poate fi acuzat nici de dol, nici de eroare substanțială, deoarece nu a ascuns inexistența calității substanțiale a catifelei comercializate de el. Cumpărătorul a utilizat marfa cumpărată pe riscul său, așa cum procedase Scarlett din romanul „Pe aripile vântului" de Margaret Mitchell, personaj care își confecționase o elegantă rochie dintr-o draperie de catifea (Malaurie, Aynès & Stoffel-Munck, 2009).

Eroarea indiferentă din vechea reglementare pur și simplu și-a schimbat denumirea în eroare neesențială, păstrându-și substanța juridică deținută anterior.

Eroarea neesențială se manifestă atunci când părțile contractante se află în eroare asupra unor date de importanță minoră la încheierea actului juridic, date care, oricum, nu pot modifica hotărârea de a încheia actul. Spre exemplu, una dintre părți, în momentul încheierii unui contract de vânzare a unui imobil, a avut o reprezentare incorectă asupra statutului profesional al celeilalte părți, crezând că este medic, ceea ce s-a dovedit ulterior a fi neadevărat. Această împrejurare nu are o importanță decisivă la încheierea actului de vânzare (Ciolan, 2022).

În doctrina franceză (Malaurie, Aynès & Stoffel-Munck, 2009) sunt considerate erori indiferente acele erori care nu poartă asupra substanței, ci asupra motivului și asupra valorii. Eroarea asupra motivului, care nu este concomitent și asupra calităților substanțiale, este inoperantă. Când însă există eroare asupra substanței, întotdeauna există și eroare asupra valorii, cu mențiunea că reciproca nu este adevărată.

Se pot considera vicii de consimțământ eroarea ce poartă asupra motivului și aceea care poartă asupra valorii, cu condiția ca ele să poarte asupra calităților substanțiale. În acest caz, eroarea care poartă asupra consistenței activului unei societăți este posibil să vicieze o cesiune substanțială de drepturi sociale. Ea se dovedește a fi nu doar o eroare asupra valorii acestor drepturi, ci și asupra utilității lor, mai exact, asupra realizării obiectului social, reprezentat de substanța blocului drepturilor sociale.

În cazul în care eroarea este ușor de evitat, adică este nescuzabilă, aceasta nu mai poate reprezenta o cauză de nulitate, chiar dacă poartă asupra calităților substanțiale, potrivit dictonului *de non vigilantibus non curat praetor.*

De asemenea, eroarea de cont, care este frecvent calificată drept eroare materială (Malaurie, Aynès & Stoffel-Munck, 2009), nu este în măsură să antreneze nulitatea contractului, ea trebuind să fie corectată.

Din punct de vedere al naturii realității fals reprezentate, eroarea se clasifică în eroare de fapt și eroare de drept, clasificare ce apărea și în vechea reglementare.

Eroarea obstacol, numită și eroare distructivă (distrugătoare) de voință (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 1997), împiedica însăși formarea actului juridic, fiind cea mai gravă formă a erorii astfel cum apărea în reglementarea Codului civil de la 1864.

Eroarea poate purta fie asupra naturii actului juridic încheiat (*error in negotium*), în sensul că o parte are impresia că încheie un anumit act juridic, iar cealaltă parte este convinsă că încheie un alt act juridic (de exemplu, un contract de locațiune în viziunea unei părți este considerat contract de vânzare de cealaltă parte), fie asupra identității fizice a obiectului (*error in corpore*), cu alte cuvinte, una dintre părți crede că tratează referitor la un bun, iar cealaltă parte are în vedere un alt bun (de exemplu, o parte dorește tranzacționarea unui imobil din Iași, iar cumpărătorul consimte crezând că imobilul este situat în municipiul București). Astfel, într-o speță, Tribunalul București a admis acțiunea în declararea nulității absolute a unui contract de vânzare pentru

eroare obstacol, întrucât înstrăinătorul a făcut dovada că a dorit să încheie un contract de întreținere, iar nu de vânzare (*Anexă jurisprudență*, pct. 34).

Este necesar să se distingă între eroarea asupra obiectului contractului și demersul de determinare a obiectului contractului. În acest caz, este important ca instanța să verifice reprezentarea părții în legătură cu obiectul actului juridic din toate punctele de vedere, nu doar dacă obiectul actului juridic este identic cu ceea ce părțile contractante au crezut că va reprezenta obiectul actului juridic.

Astfel, s-a opinat (Ciolan, 2022) că este caz de eroare esențială în următoarea ipoteză: părțile încheie un contract de vânzare care are ca obiect un teren, dar valoarea respectivului teren este mult sub prețul care a fost plătit, iar cumpărătorul a avut, la momentul încheierii actului de vânzare, reprezentarea că terenul are valoarea din contract.

La aceste două cazuri, unii autori mai adaugă și un al treilea caz de eroare obstacol, anume eroarea asupra existenței cauzei actului juridic, oferindu-se ca exemplu ipoteza în care o persoană se obligă să plătească o datorie care în realitate nu există (Boroi & Anghelescu, 2021). Acest exemplu poate fi însă considerat ca un caz particular de *error in negotium*.

În privința erorii de drept au existat în doctrina anterioară divergențe în ceea ce privește admisibilitatea ca viciu de consimțământ (Boroi & Anghelescu, 2021). Astfel, în sprijinul inadmisibilității acesteia ca viciu de consimțământ (Ionașcu, 1963), s-a invocat prezumția de cunoaștere a legii.

Cu toate acestea, încă din doctrina mai veche (Ionașcu, 1963) s-a conturat opinia conform căreia principiul *nemo censetur ignorare legem* se aplică dreptului public, nu și dreptului privat. În susținerea admisibilității erorii de drept ca viciu de consimțământ (Rucăreanu, 1967; Kocsis, 1992; Nicolae, 2000), asupra căreia s-a pronunțat și practica judiciară (*Anexă jurisprudență*, pct. 35), a fost invocată lipsa distincției erorii ca eroare de fapt și eroare de drept în art. 953 C. civ. 1864 (*Anexă legislație*, pct. 115), lipsă care se poate remarca și în prezent la art. 1206 alin. (1) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 116).

Codul civil în vigoare tranșează însă clar problema în art. 1208 alin. (2) C. civ.: „Eroarea de drept nu poate fi invocată în cazul dispozițiilor legale accesibile și previzibile". *Per a contrario*, în cazul prevederilor legale inaccesibile ori imprevizibile, eroarea de drept poate fi admisă ca viciu de consimțământ. Accesul la anumite dispoziții legale poate fi lesne probat prin faptul publicării sale într-un limbaj accesibil, „pe înțelesul tuturor" (Rotaru *et al.*, 2011a, p. 470), însă considerăm că problema previzibilității unei norme juridice rămâne un subiect discutabil.

Pentru a putea fi opozabilă *erga omnes*, o normă juridică trebuie să fie publicată. „În mod evident, discuția este independentă de aspectul intrării în vigoare a normelor juridice prin publicarea în Monitorul Oficial, precum și de obligativitatea respectării lor" (Zamșa, 2012, p. 1270-1271).

Dacă se recunoaște imposibilitatea invocării erorii de drept ca viciu de consimțământ (pentru că este, realmente, o sancțiune) în cazul normelor juridice accesibile și previzibile,

se pune problema dacă o normă juridică poate fi interpretată ca izvor de drept chiar dacă este publicată într-un limbaj accesibil, dar nu a fost previzibilă.

Accesibilitatea unei norme de drept are ca etalon nivelul mediu de cultură juridică al populației, iar previzibilitatea are ca etalon intuiția unor norme de drept prin bunul-simț al cetățenilor, prin corelarea normelor juridice cu normele moralei (Zamșa, 2012). Însă, dacă accesibilitatea poate fi evaluată statistic obiectiv, previzibilitatea acesteia are caracter strict subiectiv. Oricum, instanțele de judecată sunt ținute să analizeze fiecare caz în mod individual.

Ținând seama de situația în care eroarea poate sau nu să fie imputabilă părții care se află în eroare, doctrina a distins între eroarea scuzabilă și eroarea nescuzabilă (Diaconescu & Vasilescu, 2023; Ciolan, 2022).

Eroarea scuzabilă este aceea care nu poate să fie reproșată *errans*-ului, mai exact, lipsei sale de informare. Fiecare persoană are îndatorirea de a se informa în scopul de a evita luarea unor decizii greșite, deoarece fiecare individ este păzitorul propriului său interes (*emptor debet esse curiosus*).

Pentru a nu se invoca un viciu de consimțământ, eroarea se cere să fie scuzabilă, adică să nu poată fi imputată *errans*-ului, ca o consecință a culpei sale.

Sub aspectul structurii sale, eroarea este o reprezentare spontană, greșită a realității, compunându-se din elemente intelectuale, strict subiective.

Conform art. 1208 C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 117), eroarea nescuzabilă se manifestă atunci când împrejurarea asupra căreia a căzut eroarea putea să fie cunoscută cu diligențe rezonabile. Astfel, eroarea nescuzabilă poate să îmbrace forma neglijenței sau imprudenței. Prin urmare, partea aflată în eroare nescuzabilă nu poate să invoce nulitatea relativă a contractului. Acest fapt poate fi interpretat drept o măsură de protecție a celeilalte părți, dar și drept o sancțiune a părții aflate în eroare nescuzabilă, pentru imprudența sau neglijența sa.

Curtea Constituțională a României s-a pronunțat (*Anexă jurisprudență*, pct. 36) în privința concepției de previzibilitate și accesibilitate raportat la art. 1 alin. (5) din Constituție (*Anexă legislație*, pct. 118), reținând că textul de lege criticat, nefiind suficient de clar și precis de aplicat, nu este previzibil. Mai mult decât atât, Curtea a considerat că nu sunt previzibile dispozițiile care „nu sunt însoțite de prevederi legale (care se pot găsi și într-un act normativ separat) care să aloce resursele umane și materiale necesare (eventual suplimentare) de natură să asigure aplicarea în mod eficient a măsurilor legale" (*Anexă jurisprudență*, pct. 37).

Totodată, previzibilitatea a fost abordată în parametri similari și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (*Anexă jurisprudență*, pct. 38). Astfel, noțiunea de previzibilitate este prezentată prin legătura unei noțiuni juridice cu coerența practicii instanțelor naționale, în caz contrar acea noțiune juridică putând genera incertitudini. De asemenea, în viziunea Curții Europene a Drepturilor Omului, previzibilitatea este corelată cu accesibilitatea textului, pentru a putea permite destinatarilor reglementării

să își gestioneze conduita conform legii (Kötz, 2017). Altfel spus, o normă juridică trebuie redactată foarte precis pentru a putea să fie considerată previzibilă.

Conform jurisprudenței Curții de Justiție a Comunităților (Uniunii) Europene (*Anexă jurisprudență*, pct. 39), normele juridice trebuie să fie clare, predictibile, unitare și coerente raportat la principiul încrederii legitime (Radu, 2017).

Pentru eludarea neclarităților în materie de previzibilitate și raportat la viziunea Curții Constituționale a României, *de lege ferenda* este indicată o clarificare a noțiunilor de previzibilitate și accesibilitate. Astfel, propunem adăugarea unui nou alin. (3) la art. 1208 C. civ., care să prevadă: *„(3) Previzibilitatea unei norme juridice se identifică prin raportare la existența altor acte normative care au menirea de a asigura modalitatea eficientă de punere în aplicare a respectivei norme juridice. Accesibilitatea se referă la limbajul clar și accesibil folosit, prin raportare la nivelul mediu de cunoștințe în domeniul juridic*".

În actuala reglementare (art. 1208 C. civ.) nu se mai distinge clasificarea erorii după cum aceasta poate fi imputabilă ori nu părții care se află în eroare (Boroi *et al.*, 2017). Caracterul nescuzabil al erorii se raportează la lipsa de informare sau la neglijența părții respective raportată la experiența sa de viață, la pregătirea ei etc.

1.2. Condiţiile juridice ale erorii

Pentru a putea invoca eroarea care atrage anulabilitatea actului civil, aceasta trebuie să întrunească, în mod cumulativ, următoarele cerințe: să fie esențială, scuzabilă și determinantă în procesul încheierii actului juridic (Rizoiu, 2021). Dacă în speță este un contract oneros, eroarea trebuie să fie și comună părților (Tăbârță, 2013).

1.3. Proba erorii

Proba erorii se face doar indirect, prin probarea altor elemente materiale din care să poată rezulta starea subiectivă a persoanei căzute în eroare. Deoarece eroarea este o simplă stare de fapt, vor fi admise orice mijloace legale de probă.

1.4. Sancţiunea vicierii consimţământului prin eroare

Pentru a putea discuta despre sancțiunea care se poate aplica unui act viciat prin eroare, aceasta trebuie să fie esențială și scuzabilă, să poarte asupra unui element determinant, iar partea contractantă să fi cunoscut ori să fi trebuit să cunoască faptul că elementul respectiv este determinant pentru perfectarea actului juridic, conform art. 1207 alin. (1) C. civ. În cazul erorii esențiale și scuzabile fie intervine sancțiunea nulității relative, fie adaptarea contractului.

Nulitatea relativă afectează contractul de vânzare viciat de eroare sub condiția ca aceasta să fie esențială și scuzabilă, conform art. 1207 alin. (1) C. civ. (*Anexă jurisprudență*, pct. 40). Consimțământul oricărei părți a contractului de vânzare poate fi astfel viciat (Deak, 2007a).

Adaptarea contractului reprezintă alternativa evitării sancțiunii nulității relative, cu condiția ca cealaltă parte să consimtă la executare, conform art. 1213 C. civ., în maximum 3 luni de la momentul în care a fost informată asupra percepției avute de partea aflată în eroare la momentul încheierii contractului, executare care trebuie să fie conformă respectivei percepții.

Dreptul de a obține anularea contractului poate fi stins și prin decădere, în cazul în care partea care este îndreptățită a invoca anulabilitatea actului este pusă în întârziere printr-o notificare formulată de către cocontractant și somată fie în sensul confirmării contractului anulabil, fie în sensul exercitării acțiunii în anulare, într-un termen de 6 luni din momentul comunicării notificării, conform art. 1263 alin. (6) C. civ. (Nicolae, 2018).

1.5. Concluzie

Se poate remarca dispariția clasificării clasice în eroare obstacol, eroare gravă și eroare indiferentă (sau neesențială) prin raportare la faptul că, în prezent, independent de tipul erorii, existența acestui viciu de consimțământ atrage nulitatea relativă a contractului, nu pe cea absolută. În concepția Codului civil de la 1864, în ipoteza erorii obstacol sub oricare dintre cele două forme (*error in negotium* sau *error in corpore*), sancțiunea era nulitatea absolută, pentru că se considera că această formă de eroare echivalează cu lipsa consimțământului.

§2. Dolul

2.1. Noţiune

Dolul este reglementat în dispozițiile art. 1214-1215 C. civ., din care se poate extrage definiția acestuia ca fiind acel viciu de consimțământ care generează eroarea părții contractante de către cealaltă parte, prin intermediul unor manopere frauduloase ori prin intermediul unei omisiuni frauduloase privind informarea asupra unor anumite împrejurări (*Anexă jurisprudență*, pct. 41).

Se remarcă astfel legătura dintre dol și eroare. Dolul fiind definit prin eroare, apreciem că ar putea fi considerat, în accepțiunea Codului civil din 2009, ca varietate a erorii (o eroare premeditat elaborată). De altminteri, această viziune este împărtășită și la nivel doctrinar (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 2002; Boroi *et al.*, 2017).

Codul civil de la 1864 definea dolul în art. 960 (*Anexă legislație*, pct. 119). Tot despre inducerea în eroare a unei persoane este vorba, însă este folosită o altă terminologie,

dolul nefiind definit prin eroare. Mijloacele folosite pentru inducerea în eroare sunt mijloace viclene sau dolosive (Turianu, 2007a) (*Anexă jurisprudență*, pct. 41).

În doctrină (Pătulea, 2009; Puie, 2018; Popa, 2020) s-a exprimat opinia (la care achiesăm) conform căreia, în cazul în care manoperele dolosive sunt de o gravitate care dobândește caracter penal, fiind o infracțiune sancționabilă, consimțământul ar lipsi cu desăvârșire, actul în sine fiind lovit de nulitate absolută, și nu de nulitate relativă.

Sfera de aplicare a dolului este mai extinsă decât cea a erorii, deoarece, conform art. 1214 alin. (2) C. civ., în caz de dol poate fi cerută anularea contractului, chiar și în cazul în care eroarea care a generat consimțământul nu a fost esențială (Boroi *et al.*, 2017). Este vorba despre posibilitatea anulării contractului de către partea al cărei consimțământ a fost viciat, cealaltă parte neputând solicita anularea contractului, pentru că *nemo auditur propriam turpitudinem allegans*. Fiind un fapt juridic, pretinsa victimă poate face proba acestuia cu orice mijloc de dovadă, întrucât dolul nu se prezumă, conform art. 1214 alin. (4) C. civ.

2.2. Structură

Dolul este structurat în două elemente, având un element material reprezentat de manoperele dolosive propriu-zise și un element subiectiv constând în intenția inducerii în eroare a celeilalte părți.

Dolul este o eroare provocată cu rea-credință (Dogaru, 2002) și determinantă la încheierea contractului; în schimb, eroarea ca viciu de consimțământ nu este premeditată și trebuie să poarte asupra unui element esențial al contractului (Dogaru, 1986). Dolul se aseamănă și cu violența morală, deosebindu-se prin faptul că violența se exercită fățiș, iar dolul prin mijloace ascunse (Alexandresco, 1926a).

Elementul obiectiv al dolului poate consta atât într-o faptă comisivă, cât și în una omisivă. Sugestia și captația sunt exemple de fapte comisive în materia liberalităților, iar dolul prin reticență ilustrează un exemplu de faptă omisivă (Boroi *et al.*, 2017) prin necomunicarea unei anumite împrejurări, indiferent dacă aceasta este esențială sau neesențială.

Intenția de a induce cocontractantul în eroare reprezintă elementul subiectiv al dolului. *Per a contrario*, simpla neglijență, fără rea-credință, nu poate constitui dol. În acest din urmă caz, partea care a fost indusă în eroare va putea cere despăgubiri, precum și anularea contractului pentru vicierea consimțământului prin eroare, numai în cazul întrunirii condițiilor erorii esențiale (Boroi *et al.*, 2017).

Totodată, nici eroarea izvorâtă dintr-o acțiune ori inacțiune a unei persoane lipsite vremelnic de discernământ nu poate fi asimilată dolului.

2.3. Condiţiile calificării dolului ca viciu de consimţământ

În vechea reglementare a Codului civil de la 1864, pentru a putea fi catalogat drept viciu de consimțământ, dolul trebuia, în mod cumulativ, să îndeplinească următoarele două condiții: una subiectivă, anume să fie determinant, și una obiectivă, anume să provină de la cealaltă parte (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 2002). Condiția subiectivă s-a apreciat *in concreto*, luând în considerare experiența de viață, educația, profesia etc. a persoanei care se consideră victimă a dolului. În legătură cu condiția obiectivă, chiar dacă de regulă provine de la contractant, se poate vorbi prin excepție despre dol și în cazul actelor unilaterale, unde, chiar dacă nu există „cealaltă parte", dolul poate exista sub forma sugestiei (de pildă, în cazul testamentului). În acest caz, „cealaltă parte" nu este cocontractantul, ci însuși beneficiarul actului în cauză, pe această cale putându-se stabili interesul direct în inducerea în eroare, prin mijloace viclene, a persoanei care urmează să facă liberalitatea.

Spre deosebire de Codul civil de la 1864, în Codul civil din 2009 este reținută doar o singură condiție, anume ca dolul să provină de la cealaltă parte, conform art. 1214 alin. (1) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 120) (ori de la reprezentantul, prepusul, gerantul afacerilor acestuia), sau de la un terț, conform art. 1215 C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 121). În cazul în care manoperele dolosive provin de la un terț, dolul poate fi reținut doar dacă cealaltă parte a cunoscut existența acestor manopere sau ar fi trebuit să aibă cunoștință despre ele (Boroi *et al.*, 2017).

Jurisprudența franceză (*Anexă jurisprudență*, pct. 42), sursă de inspirație pentru dreptul român, a calificat intenția dolosivă drept ansamblul acțiunilor înșelătoare care tind către manipularea victimei, fără de care aceasta nu și-ar fi asumat un anumit angajament. Simpla insistență ori minciuna susținută de actele exterioare (deci, neprovenite de la acela care intenționează inducerea în eroare a celeilalte părți) nu poate fi calificată drept dol (Pătulea, 2007).

Dolul, ca viciu de consimțământ astfel reglementat în Codul civil din 2009, se poate manifesta prin fapte comisive frauduloase ori prin fapte omisive (dol prin reticență). Dolul prin reticență poate fi manifestat prin tăcerea uneia dintre părți în scopul disimulării unei împrejurări care, dacă ar fi fost cunoscută de cealaltă parte, ar fi împiedicat-o să încheie contractul (Pătulea, 2007). Cu alte cuvinte, reticența constituie dol în cazul tăcerii intenționate asupra unui aspect considerat esențial de autorul actului în privința căruia buna-credință impunea să fie comunicat. Însă, pentru ca reticența să poată fi considerată dolosivă, se impune ca partea indusă în eroare să fi fost într-o imposibilitate absolută ori într-o dilemă serioasă de a se informa asupra respectivelor aspecte prin mijloace proprii (Flour & Aubert, 1996).

Curtea de Casație franceză a reținut (*Anexă jurisprudență*, pct. 43) că achiziționarea unor clișee fotografice la un preț derizoriu evidențiază atitudinea cumpărătorului de a nu își respecta obligația contractării cu bună-credință (obligație care incumbă tuturor contractanților), deși cumpărătorul nu este ținut de obligația de informare

(Popa, 2002). Deci, invocarea nulității pentru săvârșirea unui dol prin reticență este o sancțiune pentru absența bunei-credințe, „pe care cocontractantul era îndreptățit să conteze" (Mazeaud *et al.*, 1991). Dolul, fiind un viciu de consimțământ mai grav decât eroarea, poate atrage nulitatea respectivului act și în alte situații decât eroarea. În acest sens, s-a concluzionat că eroarea provocată prin dol poate fi avută în vedere cu toate că nu se referă la substanța bunului care a constituit obiectul contractului, potrivit unei decizii a Curții de Casație franceze (*Anexă jurisprudență*, pct. 44).

2.4. Clasificare

Din punct de vedere didactic, în doctrină (Diaconescu & Vasilescu, 2023) se face distincția între dolul grav și dolul ușor. Dolul grav (*dolus malus*) justifică un dol principal și ia forma unei înșelătorii patente, de rea-credință, de esența sa fiind intenția de a-l induce în eroare pe celălalt semnatar al contractului. Dolul ușor (*dolus bonus*) ia forma unei simple ademeniri, lesne depistabilă.

Se mai distinge, de asemenea, dolul principal de dolul incident. Dolul principal constituie un viciu de consimțământ deoarece vizează elemente determinante pentru încheierea actului civil. Dolul incident cade asupra unor elemente nedecisive pentru încheierea actului ori vizează clauze neesențiale.

Se vorbește despre dolul reticent (sau dol prin reticență) atunci când faptele omisive reprezintă trecerea frauduloasă sub tăcere a anumitor împrejurări tocmai pentru a-l convinge pe celălalt să contracteze (Paziuc, 2019b).

În doctrină (Nicolae, 2018) s-a distins și între dolul comis de una dintre părți și cel comis de un terț. Ne aflăm în prima situație când dolul a fost săvârșit chiar de partea contractantă sau de o altă persoană asimilată acesteia (spre exemplu, reprezentantul său legal, convențional sau judiciar, prepusul ori gerantul afacerilor părții respective), cu scopul de a determina cealaltă parte să încheie contractul, conform art. 1214 alin. (3) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 122). Dolul poate fi comis și de un terț care nu acționează în numele ori pe seama vreuneia dintre părțile contractului, caz în care nu atrage anularea contractului dacă cealaltă parte contractantă nu a avut și nici nu trebuia să aibă știință de dol la data încheierii contractului, conform art. 1215 alin. (1) C. civ.

2.5. Condiţiile juridice ale dolului

Dolul poate fi privit, după cum s-a menționat mai sus, drept o specie de eroare, provocată cu rea-credință. Astfel, eroarea dolosivă trebuie să îndeplinească, în mod cumulativ, următoarele cerințe:

– să aibă un caracter determinant pentru încheierea actului juridic (în absența dolului, persoana înșelată nu ar fi contractat, dar a fost indusă în eroare de comportamentul dolosiv manifestat de partenerul său);

– dolul să fie imputabil unui contractant (dar poate proveni și de la un terț) și să îl afecteze pe celălalt.

2.6. Proba dolului

Deoarece avem de a face cu un fapt juridic, proba dolului se poate realiza prin orice mijloace de dovadă concludente. Partea care susține că a avut voința viciată prin dol trebuie să probeze aceste afirmații.

2.7. Sancţiunea dolului

Dolul este sancționat cu nulitatea relativă, conform art. 1214 alin. (2) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 123). În afară de această opțiune, victima este îndreptățită și la daune-interese. În cazul în care victima optează pentru menținerea contractului, va avea dreptul la reducerea propriilor prestații cu valoarea daunelor-interese pe care le-ar fi putut obține, conform art. 1257 C. civ. Însă, chiar dacă victima va confirma actul anulabil, nu se poate prezuma renunțarea acesteia la dreptul de a cere daune-interese pentru inducerea în eroare, conform art. 1265 alin. (3) C. civ.

Așadar, victima dolului poate opta între două acțiuni distincte (acțiunea în declararea nulității relative a actului juridic și acțiunea în răspundere civilă delictuală) sau le poate cumula (Boroi *et al.*, 2017).

Însă, dacă dolul provine de la un terț și celeilalte părți nu îi poate fi atribuită cunoașterea manevrelor în cauză, victima nu poate cere decât daune-interese autorului faptei ilicite, conform art. 1215 alin. (2) C. civ.

Considerăm că, dat fiind faptul că dolul constituie tot o eroare, însă provocată, ar putea fi admisă prin analogie aplicabilitatea dispozițiilor art. 1213 C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 124) care prevăd adaptarea contractului dacă împrejurările concrete ale unei situații permit acest lucru. Astfel, spre exemplu, dacă A vinde lui B un imobil, iar B este victima dolului provocat de A (vânzător), care, pentru a-l determina pe B să cumpere, îi induce ideea că îi vinde o vilă, nu un duplex, B, după ce realizează că a fost victima unui dol, poate cere anularea contractului. Însă, dacă A consimte ulterior să încheie contractul în termenii înțeleși de B, *de lege ferenda*, propunem să se introducă un ultim alineat la art. 1213 C. civ., potrivit căruia *„(4) Dispozițiile prevăzute de alin. (1)-(3) sunt aplicabile și dolului*”.

Această propunere are ca fundament raționamentul conform căruia dolul, fiind un delict civil, atrage răspunderea delictuală a autorului său, care trebuie să repare prejudiciul cauzat prin fapta sa ilicită. Or, pentru a determina victima să consimtă la încheierea contractului prin utilizarea manoperelor dolosive, este evident că victimei i-a fost prezentată o falsă realitate mai avantajoasă. Iar dacă autorul dolului consimte în final să asigure victimei acea realitate mai avantajoasă pentru care a consimțit, opinăm că se repară prejudiciul creat, deoarece victima încheie contractul în condițiile

pe care le-a înțeles, iar autorul dolului este sancționat, întrucât „dă" mai mult decât a dorit inițial.

2.8. Concluzie

Codul civil actual, asemănător Codului civil din 1864, tratează dolul la materia viciilor de consimțământ, dar doctrina este unanimă în a susține dubla natură juridică a acestuia: viciu de consimțământ și delict civil, cu urmări asupra sancționării sale, inclusiv printr-o acțiune în despăgubire, alternativ sau cumulativ cu acțiunea în anulare (Pop, 2020).

§3. Violenţa

3.1. Noţiune

Violența reprezintă acel viciu de consimțământ care constă în amenințarea victimei cu producerea unui rău ce îi insuflă teamă, determinând-o să contracteze cu agresorul din teamă (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 2002). Violența ca viciu de consimțământ este reglementată prin art. 1206 și art. 1216-1220 C. civ.

Temerea produsă trebuie să fie justificată pentru a putea fi catalogată drept viciu de consimțământ (Boroi *et al.*, 2017). Chiar și în cazul amenințării cu exercitarea unui drept, violența va fi considerată viciu de consimțământ atunci când se urmărește obținerea unor avantaje injuste. În schimb, temerea reverențiară, care izvorăște din respect, fără a se fi folosit violența, nu poate atrage anularea contractului.

În cazul în care contractul a fost încheiat de către o persoană care se afla în stare de necesitate, acesta nu va putea fi anulat decât dacă cocontractantul a profitat de împrejurare, conform art. 1218 C. civ.

3.2. Clasificare

În funcție de natura violenței exercitate, aceasta poate fi morală sau fizică, conform art. 1216 alin. (2) și (3) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 125). Violența fizică se raportează la integritatea fizică și la bunurile persoanei amenințate, iar cea morală la onoarea, cinstea ori sentimentele persoanei amenințate (Boroi *et al.*, 2017). În funcție de caracterul amenințării, aceasta poate fi justă sau injustă (legitimă sau nelegitimă).

Pentru ca violența să poată fi considerată viciu de consimțământ, trebuie să ofere victimei posibilitatea de alegere între încheierea actului și producerea prejudiciului cu care a fost amenințată (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 2002).

Doctrina (Dogaru, 2002) a distins două modalități ale exercitării violenței pentru ca aceasta să poată fi considerată injustă, și anume în cazul în care sunt folosite mijloace

ilegale chiar și în vederea realizării unui scop just și în cazul folosirii de mijloace legale în vederea realizării unui scop ilicit.

Temerea rațională se raportează la vârsta, condiția, sexul victimei (Hamangiu, Rosetti-Bălănescu & Băicoianu, 2002), precum și la experiența de viață a acesteia. Prejudiciul cu care este amenințată victima trebuie să fie iminent și să vizeze victima, persoanele apropiate acesteia și/sau bunurile sale ori ale persoanelor apropiate ei. Curtea Supremă de Justiție a decis într-o speță că sentimentul de teamă resimțit de victimă trebuie să prezinte o anumită gravitate ca să poată fi considerat viciu de consimțământ (*Anexă jurisprudență*, pct. 45). La fel s-a opinat și în doctrină (Boroi *et al.*, 2008).

Spre deosebire de dol, considerăm că, în cazul violenței, eventuala prudență și diligență a victimei (cu ajutorul cărora ea s-ar fi putut sustrage dolului) nu pot să îi servească. Sentimentul de teamă insuflat de violență este pur subiectiv și trebuie interpretat *in concreto*. Cu toate că temerea trebuie să fie rațională raportat la caracteristicile victimei, aceasta nu poate fi înlăturată prin diligență, întrucât diligența se raportează la un act sau fapt obiectiv, nu subiectiv. Violența vizează vulnerabilitatea victimei, care dacă ar fi putut fi contracarată de către aceasta, agresiunea exercitată asupra ei nu ar mai fi avut justificare ca fiind viciu de consimțământ.

Dacă amenințarea se referă la recurgerea la o cale legală, aceasta poate constitui violență doar în cazul unui eventual abuz comis sau permis prin deturnarea acelei căi legale de la scopul instituirii ei ori prin obținerea unui avantaj asupra promisiunii fără vreo legătură cu angajamentul originar sau în mod disproporționat (Pătulea, 2007) (*Anexă jurisprudență*, pct. 46).

În doctrină (Diaconescu & Vasilescu, 2023) se vorbește despre temerea reverențioasă, privită drept o aprehensiune politicoasă determinată de bunul-simț care ne împiedică să ne împotrivim oricând, la orice. Astfel se generează o stare de disconfort moral dictat de teama de a nu deteriora relațiile cu cei din jur ori de a nu încălca normele de politețe. De aceea, temerea reverențioasă nu reprezintă violență, întrucât ea izvorăște din buna-cuviință, fiind de o intensitate mult prea redusă pentru a determina alterarea voinței juridice.

Violența economică (Diaconescu, 2006, p. 113) reprezintă „presiunile la care sunt supuse întreprinderile și amenințările care alterează consimțământul victimei" cu scopul de a o obliga să accepte anumiți termeni contractuali.

3.3. Proba violenței

Proba violenței se face cu ajutorul oricărui mijloc de dovadă, întrucât ne aflăm în fața unui fapt juridic. De aceea, partea care susține că prin violență i-a fost viciată voința va trebui să o dovedească.

3.4. Structură

Violența ca viciu de consimțământ este alcătuită din două elemente, unul obiectiv (extern) și altul subiectiv (intern).

Elementul obiectiv se referă la amenințarea cu un rău (Boroi *et al.*, 2017). Ca atare, se reliefează faptul că elementul obiectiv este reprezentat de o acțiune, indiferent dacă răul care constituie obiectul amenințării urmează să se producă pe cale comisivă ori pe cale omisivă.

Elementul subiectiv se referă la inducerea unei stări de teamă persoanei amenințate (Boroi *et al.*, 2017). Poate constitui violență și amenințarea cu un rău viitor, atât timp cât temerea este prezentă și determinantă. Considerăm că elementul subiectiv se manifestă sub forma intenției, întrucât necunoașterea temerii produse victimei și lipsa urmăririi vreunui rezultat pe calea violenței nu pot fi opuse pretinsului agresor.

Totodată, este anulabil și angajamentul contractat din cauza vicierii consimțământului prin violența exercitată de un terț, cu amendamentul ca partea cealaltă să fi cunoscut violența ori să fi avut obligația de a o cunoaște, conform art. 1220 C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 126).

3.5. Cerinţe necesare pentru existenţa violenţei

Pentru ca violența să poată fi catalogată drept viciu de consimțământ, trebuie să îndeplinească, în mod cumulativ, trei condiții:

a) temerea să fie justificată, conform art. 1216 alin. (1) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 127);

b) amenințarea să fie injustă, conform art. 1217 C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 128);

c) amenințarea să provină de la cocontractant sau de la un terț, dar cocontractantul să o fi cunoscut ori să fi trebuit să o cunoască, potrivit art. 1220 C. civ.

3.5.1. Temerea să fie justificată

Prin temere justificată se înțelege o temere capabilă să determine încheierea actului juridic, așadar, o temere determinantă (Boroi *et al.*, 2017).

Temerea este determinantă în cazul în care partea al cărei consimțământ a fost viciat putea crede că, în absența consimțământului său, viața, integritatea fizică, onoarea sau bunurile sale ori ale unei persoane apropiate ei ar fi fost expuse unui pericol iminent și grav. Această temere va fi apreciată raportat la particularitățile fiecărui individ în parte (vârstă, caracter, starea sănătății, situație financiară etc.), conform art. 1216 alin. (4) C. civ. (*Anexă legislație*, pct. 129).

Vicierea consimțământului se produce deoarece frica insuflată obligă persoana să își dea acordul la încheierea actului pe care, în alte condiții, fără presiunea temerii, nu l-ar fi încheiat.